

МЕДІАЦІЯ – АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ПРАВОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ**MEDIATION AS AN ALTERNATIVE LEGAL INSTRUMENT FOR HUMAN RIGHTS DEFENCE**

Кінаш Н.Б., к.ю.н.,

доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права

*Івано-Франківський навчально-науковий юридичний інститут**Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті із застосуванням науково-методологічного інструментарію теоретично проаналізовано правове явище, а саме медіацію як альтернативний правовий інструмент захисту прав людини. Стверджується, що на сучасному етапі розвитку держави впровадження та розвиток правового інституту медіації в Україні має певні юридично-процесуальні переваги разом з іншими засобами захисту прав людини і громадянина, зокрема без звернення до судових органів держави, що потребувало певного теоретичного вивчення для більш раціонального розуміння практики альтернативного вирішення певних юридичних конфліктів (спорів). Наголошується на тому, що впровадження практики застосування такої процедури врегулювання спору за допомогою медіатора для досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення є одним із актуальних напрямів реформування не лише системи доступу громадян України до справедливого правосуддя, а й національної судової системи в цілому. Увага зосереджена на тому, що інститут медіації має різноаспектне спрямування, його основною метою є досягнення консенсусу в подоланні деструктивних факторів, які негативно впливають насамперед на міжособистісні стосунки. Під час теоретичного аналізу встановлено, що законодавча база щодо інституту медіації в Україні потребує вдосконалення. Зауважено на тому, що запровадження й розвиток інституту медіації в Україні разом із судовою системою, удосконалення національного законодавства стосовно медіації сприятиме розвантаженню судочинства та зосередженню уваги судів на справах значної складності. Встановлено, що національне законодавство має базуватись на ґрунтовному дослідженні чинного законодавства зарубіжних держав з питань медіації, досвіді іноземних держав щодо застосування медіації на практиці. Такі шляхи сприятимуть ефективному застосуванню медіації у правотворчій і правозастосовній діяльності медіаторів в Україні. Практика іноземних держав підтверджує ефективність використання медіації у світі, оскільки за допомогою альтернативних способів вирішують більшість господарських, цивільних та адміністративних справ. Робиться висновок про те, що медіація забезпечує результативний діалог як основу розвитку правової держави в сучасному суспільстві, а отже, є альтернативним способом захисту прав людини і громадянина в Україні.

Ключові слова: медіація, альтернативні способи вирішення юридичних спорів, інститут медіації, медіаційна процедура, захист прав людини і громадянина.

In the article, the legal phenomena, namely an alternative legal instrument for human rights defence, is theoretically analysed with the use of scientific-methodological tools. At the current stage of the development of the country, implementation and development of the legal institution of mediation in Ukraine are stated to have certain legal-procedural advantages along with other means of defence of human and civil rights, in particular without addressing judicial bodies of the country, which required certain theoretical studying of the most rational understanding of the practice of alternative solution of certain legal conflicts (disputes). Implementation of the practice of the procedure of such dispute regulation with the help of a mediator for the achievement of a mutually acceptable decision by the parties is emphasized to be one of the actual reform directions not only of the system of access of Ukrainian citizens to the fair justice but also the national judicial system as a whole. The attention is given to the fact that the mediation institution has a multifaceted approach, and its main purpose is achieving consensus in overcoming destructive factors, that have a negative influence on interpersonal relations above all. The theoretical analysis found that the legislative framework regarding the mediation institution in Ukraine requires improvement. It is also noted that the implementation and development of the mediation institution in Ukraine together with the judicial system, and improvement of the national legislation concerning mediation will facilitate the reduction of the load on the judicial system and the concentration of judges on more significant cases. It was found that the national legislature should base on the profound study of the current legislature of foreign countries related to mediation, the experience of foreign countries related to mediation application in practice. Such methods will facilitate the efficient application of mediation in law-making and law-enforcement activity of mediators in Ukraine. The practice of foreign countries confirms the efficiency of mediation in the world, as most of the economic, civil, and administrative cases are solved with the use of alternative means. It is concluded that mediation ensures the dialogue as the basis for the development of a constitutional state in modern society, and thus, it is an alternative method of defence of human and civil rights in Ukraine.

Key words: mediation, alternative means of legal disputes solution, mediation institution, mediation procedure, defence of human and civil rights.

Постановка проблеми. Намір Українського народу до утвердження в Україні європейських цінностей та міжнародних стандартів у галузі правосуддя є очевидним для всієї світової спільноти. Відтак нині дедалі частіше виникає питання щодо застосування механізмів позаюрисдикційного вирішення спорів. Тому йдеться про модернізацію підходів до врегулювання конфліктів (спорів) шляхом переговорів без судового розгляду. Медіація як правовий спосіб врегулювання спорів у процесуальному законодавстві нашої держави виникла нещодавно, оскільки тільки в листопаді 2021 року було ухвалено Закон України «Про медіацію». Стаття 1 цього закону нормативно-дефініційно означає, що медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [1], а отже, – без звернення до судових органів держави, що потребує певного теоретичного вивчення для більш раціонального розуміння практики

альтернативного вирішення певних юридичних конфліктів (спорів).

Як відомо, у багатьох зарубіжних державах, зокрема європейського простору, більшість спорів, що перебувають у провадженні судових органів, передають на медіацію, а відтак такі спори вирішують без судового розгляду. Очевидним є те, що впровадження практики застосування такої процедури врегулювання спору за допомогою медіатора для досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення є одним із актуальних напрямів реформування не лише системи доступу громадян України до справедливого правосуддя, а й національної судової системи в цілому.

Відтак процес застосування медіації не обмежений жодною галуззю національного права. Такими процедурами медіації можуть бути: примирення потерпілого і правопорушника, якщо вчинено нетяжкий злочин; налагодження стосунків між подружжям та встановлення нормальних взаємин поза шлюбом; добропорядне сусідство; порозуміння сторін у трудових правовідноси-

нах; вирішення проблем відшкодування моральної та/або матеріальної шкоди; у галузі корпоративного управління; в адміністративних справах – урегулювання спору між органами державної влади чи органами місцевого самоврядування та приватними особами, яке спрямоване на мирне вирішення публічно-правових спорів, налагодження діалогу між громадянами та органами державної влади; у господарських спорах – між суб'єктами підприємницької діяльності; у міжнародних конфліктах. Також слід зазначити, що медіація може застосовуватися не лише у конфліктних відносинах, а й у відносинах щодо започаткування бізнесу; у внутрішньоособистісному конфлікті (медіаційне консультування у разі, коли людина не може самостійно визначитися щодо певних аспектів власного життя) [2, с. 108]. Інститут медіації має різноаспектне спрямування, його основною метою є досягнення консенсусу в подоланні деструктивних факторів, які негативно впливають насамперед на міжособистісні стосунки.

Водночас зауважимо, що найпоширенішою формою вирішення будь-яких конфліктів (спорів) завжди є звернення до суду. Проте в умовах сьогодення результативною альтернативою судовому процесу стає медіація, важливою позитивною складовою якої є можливість урегулювати конфлікт (спір) на будь-якому рівні та на будь-якій його стадії.

Стан дослідження теми. Аналізуючи дослідження вітчизняних науковців щодо формування й розвитку інституту медіації в Україні, необхідно виокремити праці Н. Мазаракі, Л. Романадзе, Н. Крестовської, Н. Бондаренко-Зелінської, О. Бикова, І. Василенко, Г. Ульянової, Т. Білик, Р. Гаврилюка, І. Городиського, Г. Єрьоменка, З. Красілової, В. Землянської, С. Задорожної, В. Баранова та інших учених.

Метою статті є комплексний аналіз практики застосування існуючих альтернативних способів вирішення спорів у сучасному світі; дослідження сутності процесу медіації, умов її проведення, а також переваг медіації порівняно з судовими процедурами розгляду спорів; розгляд наявності передумов інтеграції інституту медіації у правову систему України; визначення шляхів удосконалення інституту медіації завдяки внесенню відповідних змін до національного законодавства.

Вклад основного матеріалу. Термін «альтернативне вирішення спорів» уперше було введено у США для позначення сукупності позасудових недержавних механізмів вирішення спорів. Альтернатива класичній судовій формі захисту була спрямована на розвантаження судової системи та боротьбу з негативними явищами у галузі судочинства [2, с. 79].

Сучасна медіація виникла в останній чверті ХХ століття у США та Канаді. Європейські держави почали широко впроваджувати медіацію наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть, але вже на сьогодні культура медіації там є глибоко укоріненою. Нині у США понад 90 % спорів вирішують шляхом медіації та за допомогою інших альтернативних способів вирішення конфліктів. Велика кількість юридичних фірм взяли на себе зобов'язання пропонувати сторонам медіацію. Зокрема, компанії часто вносять у контракти та трудові договори пункт про медіацію, тобто запроваджують обов'язкову процедуру перед скеруванням справи до суду. Завдяки цьому суди звільняються від значного обсягу справ, вирішення яких часто триває роками. Впроваджена з метою розвантаження судів медіація стала ефективним інструментом, що дає змогу успішно вирішувати різні суперечки як у судовому, так і досудовому порядку [4, с. 18]. Вбачається, що правовий інститут медіації має іноземне походження, а це потребує певною мірою звернення до зарубіжних джерел.

Тому, аналізуючи досвід сучасних демократичних держав щодо практичного впровадження правового інституту медіації, слід зазначити, що більшість із них активно впроваджують та ефективно використовують технології

посередництва під час виникнення спорів, що, безумовно, підвищує довіру до судової системи, дає можливість вирішити конфлікт за допомогою мирного способу шляхом переговорів, а не одразу звертатися до суду.

У 2014 році Україна підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. Згідно зі статтею 1 цього документа Україна взяла на себе додаткові зобов'язання щодо забезпечення верховенства права і належного доступу до правосуддя. Ці зобов'язання містять як розширення доступу до судових, так і позасудових способів урегулювання конфліктів і замирнення соціального середовища на засадах творчого застосування інноваційного європейського досвіду у цій галузі. Перший важливий крок України на шляху до імплементації цього європейського досвіду виявився відмінним від європейських підходів, оскільки під час внесення змін до Основного Закону України у 2016 році було замінено положення статті 124 Конституції України в її редакції від 1996 року про те, що «юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі», на нове положення: «Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору». Ці фактори не змінюють правової природи медіації і вона залишається правом, а не обов'язком індивіда та має добровільний характер. Ця оновлена норма Конституції України послугувала полем розвитку медіації в Україні [2, с. 150]. Також у 2014 році були зареєстровані два важливих громадських об'єднання: Громадська спілка «Українська академія медіації» (УАМ) та Громадська організація «Національна асоціація медіаторів України» (НАМУ). Українська академія медіації сприяла відкриттю та здійснює забезпечення діяльності в Україні кабінетів медіації, відкритих у будівлях судів та на базі системи безоплатної правової допомоги [2, с. 78]. Також в Україні нині активно створюють громадські організації, які поширюють медіацію на всій її території.

Ретроспективно зазначимо, що медіація як суспільна практика існує в Україні вже понад двадцять п'ять років. Перші центри медіації було створено у 1994 році і для вирішення правових спорів вже через кілька років проводили медіацію. Вперше законопроект про медіацію було подано на розгляд Верховної Ради України у грудні 2010 року. Відтак тільки в листопаді 2021 року було ухвалено Закон України «Про медіацію», що стало рушійною силою для розвитку інституту медіації в нашій державі.

У контексті цього аналізу зауважимо, що права людини і громадянина, гарантовані Конституцією України та міжнародними угодами, мають бути реалізовані. Основний Закон України гарантує кожному право на професійну правничу допомогу. Для забезпечення цього конституційного права в Україні діє інститут адвокатури. Адвокат зобов'язаний здійснювати представництво, сприяти захистові прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб за їх дорученням в усіх органах, установах, організаціях. Проте механізм захисту прав людини і громадянина можливий завдяки зверненню не лише до правозахисних інститутів, а й до альтернативних способів вирішення спорів, серед яких особливе місце посідає медіація. Національна асоціація медіаторів України зазначає, що медіація є частиною системи альтернативного вирішення конфліктів, яка може бути застосована для вирішення будь-якого спору та на будь-якій стадії; медіація є особливою необхідною для вирішення конфліктів між сторонами, які мають на меті пошук рішення, яке задовольнить інтереси кожної зі сторін, збереження стосунків та уникнення ризиків репутаційних втрат [3].

Отже, вважаємо за доцільне наголосити, що на відміну від судового вирішення спору процедура медіації має такі переваги: економія часу (неформальність та гнучкість

процедури медіації, вільний розподіл часу приводить до більш швидкого взаємоузгодженого прийняття рішень); конфіденційність (учасники медіації не мають права розголошувати конфіденційну інформацію); збереження тривалих стосунків між сторонами (партнерських, ділових, сімейних, особистих); збереження фінансових ресурсів (витрати на медіацію є значно меншими, аніж звернення до суду, сплата судового збору); уникнення репутаційних втрат, оскільки процедура медіації виключає можливість публічності конфлікту. Медіація й інші альтернативні способи вирішення спорів не становлять загрози для функціонування судочинства, оскільки очевидним є особливий статус судової гілки влади та виключність її повноважень щодо реалізації правосуддя.

Водночас зауважимо, що запровадження й розвиток інституту медіації в Україні разом із судовою системою, удосконалення національного законодавства України щодо медіації сприятиме розвантаженню судочинства й зосередженню уваги судів на справах значної складності.

Висновок. Підбиваючи підсумок, зазначимо, що світова практика застосування медіації стає дедалі популярнішою. За останні десятиріччя застосування альтернативного способу вирішення спорів, такого як медіація, набуло неабиякого поширення у прогресивних суспільствах. В Україні дедалі більше коло фахівців підтримують запровадження й розвиток інституту медіації як способу вирішення спорів між сторонами, самостійно, без втручання державних структур. Ми погоджуємось із твердженням про те, що запровадження та розвиток інституту медіа-

ції в умовах сьогодення не лише сприятиме полегшенню доступу громадян до правосуддя, зниженню навантаження на суди, а й допоможе скоротити строки розгляду справ та відсоток оскаржуваних рішень, зменшити судові витрати та досягти примирення між сторонами [3].

Таким чином, на сьогодні ми маємо чіткі передумови для розвитку інституту медіації, оскільки офіційне закріплення на законодавчому рівні дало громадянам усвідомлення того, що медіаційна процедура визнається на рівні держави та нею можна скористатися в Україні. Шлях України до європейської інтеграції – це свідомий вибір Української нації щодо утвердження в Українському суспільстві європейської ідентичності. Це багаторівневий процес, зокрема, у правовій галузі. Тому дедалі необхіднішою є умова гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, у тому числі важливою є робота над удосконаленням законодавчої бази щодо інституту медіації [5]. Нині професія медіатора офіційно визнана державою, оскільки Закон України «Про медіацію» містить вимоги до професійної підготовки медіаторів. В Україні більшість медіаторів, як правило, мають вищу освіту (психологічну, педагогічну, юридичну тощо) і додатково пройшли спеціальну підготовку з теоретичного і практичного навчання базовим навичкам медіатора [1]. Медіація забезпечує результативний діалог, що становить основу розвитку правової держави в сучасному суспільстві, а отже, є альтернативним способом захисту прав людини і громадянина на теренах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#n59> (дата звернення: 16.01.2023).
2. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.] ; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. С. 456. DOI 10.32837/11300.12406.
3. Медіація в Україні: панacea чи реальність? *Юридична газета*. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mediaciya-v-ukrayini-panaseya-chi-realnist.html>.
4. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів : матеріали круглого столу (м. Одеса, 29 берез. 2021 р.) / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Н. Ю. Голубевої ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2021. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14491>.
5. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 16.01.2023).